

SPIRA GYÖRGY

A magyar negyvennyolc és baloldala

**Előadás a polgári forradalmak menetével foglalkozó lipcsei szimpozionon
1974. október 3-án**

Az 1848 márciusában kirobbant magyar forradalomnak ahhoz, hogy a feudális Magyarországot polgári berendezkedésű országgá alakíthassa át, a fejlődés útjából két akadályt is el kellett távolítania: egyrészt végeznie kellett a belső feudális viszonyokkal (s közülök is elsősorban a jobbágyrendszerrel), másrészt Magyarországot ki kellett emelnie abból az alárendelt helyzetből, amelybe a Habsburg-birodalom keretein belül szorult volt, s az ország kormányzatát olyan társadalmi rétegek képviselőinek a kezébe kellett adnia, amelyek — a főhatalmat addig abszolút módon gyakorló Habsburgokkal ellentétben — maguk is érdekeltek voltak a polgári átalakulásban. És a forradalomnak teljesen a szóban forgó két akadály egyikét sem sikerült ugyan lerombolnia (amin nincs is miért csodálkozni, hiszen a polgári átalakulás magyarországi híveinek a tábora korántsem volt elsöprő erőfölény birtokában), a betakarításra már az adott erőviszonyok közepette is megérett gyümölcsöket azonban maradéktalanul sikerült leszüretelnie. Ebben pedig mindkét akadály vonatkozásában döntő része volt a forradalom baloldalának.

A jobbágyfelszabadítás keresztülvitelében a baloldal már a kezdet kezdetén is óriási szerepet játszott. Azok a jobbágyfelszabadító intézkedések ugyanis, amelyek 1848 márciusában már elengedhetetlenek voltak s amelyek érvényesítésére a viszonyok ekkor már teljességgel éretteknek is bizonyultak, nemcsak a bécsi udvarban és a magyar konzervatívok körében nem számíthattak rokonszenvre, de még a forradalom vezetésére Magyarországon máskülönbön egyedül hivatott liberális nemesi politikusok 1848 előtti elképzeléseim és terveim is túlmentek. Hiszen e liberálisok a forradalom kitörése előtt még az állami kártérítéssel lebonyolítandó jobbágyfelszabadítás gondolatáig sem jutottak el, csupán annak kieszközléséért verekedtek, hogy az úrbéres szolgáltatások terhe alól a jobbágyok némi állami támogatással ugyan, de alapjábanvéve a maguk pénzén válthassák meg magukat földesuraiktól (s az udvar és a magyar konzervatívok ellenszegülése miatt persze még ezt sem tudták kicsikarni). A bécsi forradalom kitörése után pedig a magyar liberálisok hatalmas előrelépést tettek ugyan, s március 15-én már a Pozsonyban éppen együtt ülő (konzervatív többségű) országgyűléssel is kimondatták, hogy a jobbágyfelszabadítást késedelem nélkül törvénybe kell iktatni s hogy az úrbéres szolgáltatások megszüntetéséből fakadó veszteségeikért a földesurakat az államnak kell majd pénzbeli kárpótlásban részesítenie, a jobbágyfelszabadítás útjában álló utolsó akadályt azonban a magyar nemesség e jobbainak csupán további három nap múlva sikerült le-

küzdeniök, amikor — figyelembe véve, hogy a kártérítés azonnali folyósításához nemcsak a jobbágyság, hanem az állam pénzügyi erőforrásai is elégtelenek volnának — az országgyűléssel immár azt is kimondatták, hogy a jobbágyfelszabadítást nem szabad az egyidejű kármentesítés feltételéhez kötni, hanem haladéktalanul életbe kell léptetni, a kármentesítés mikéntjéről viszont csak a következő országgyűlés feladata lesz dönteni.

Abban pedig, hogy március 18-án a pozsonyi országgyűlés már ezt az álláspontot is ellenkezés nélkül magáévá tette, mindennél inkább közrejátszott az, hogy közben befutott Pozsonyba a március 15-i pesti forradalom híre is. Mert a pesti hírekből nemcsak az világlott ki, hogy Petőfi és radikális társai Pesten maguk is az egyidejű kármentesítés feltételéhez nem kötött, azonnali jobbágyfelszabadítás mellett szálltak síkra, hanem az is, hogy Petőfiéknek március 15-én az alig százezer lakójú Pesten húszezres tömeget sikerült megmozgatniuk. S ezekhez a tényeket híven tükröző értesülésekhez társult azután egy légből kapott, de a paraszti tömegek elkeseredettségének ismeretében a pozsonyi rendek által ennek ellenére készpénz gyanánt vett további értesülés is, amely szerint Pest határában Petőfi vezérletével negyvenezer felfegyverzett paraszt ütött táborot, készen megindulni a jobbágyfelszabadítást ellenző földesurak kúriái ellen. Ezekből az értesületekből pedig a pozsonyi rendek azt a következtetést szűrték le, hogy ha nem adják áldásukat a jobbágyfelszabadításnak utólagos állami kármentesítés fejében történő azonnali életbeléptetésére, akkor a közeljövő a birtokosostályra nézve még kedvezőtlenebb megoldással: pusztító parasztfelkeléssel s ennek folyományaként mindennemű kármentesítés nélküli jobbágyfelszabadítással, sőt még a földesúri allódiomoknak a parasztok között leendő felosztásával is meglepheti őket.

S annak a szerepnek, amelyet a magyar radikálisok a jobbágyfelszabadítás sikerrevitelében játszottak, fontossága tekintetében egyáltalán nem maradt alatta az a harc sem, amelyet ugyanők Magyarország alárendeltségének a felszámolásáért és az ország kormányzati önállóságáért vívtak. Az udvar ugyanis az ilyen irányú változásokat még a jobbágyfelszabadításnál is veszedelmesebbeknek ítélte. A magyar liberálisok pedig lelkes hívei voltak ugyan a kormányzati önállóság jelszavának, a legkövetkezetesebb megoldásra: a birodalom kereteinek szétzúzására és Magyarország teljes függetlenítésére azonban maguk sem gondoltak (a Habsburg-ház trónfosztását és Magyarország függetlenségét a magyar országgyűlés csak Ferenc József „alkotmány”-oktrojára válaszul, 1849 áprilisában mondta ki); mi több: a magyar liberálisok még a birodalom keretein belüli kormányzati önállóságot sem törekedtek minden tekintetben maradéktalanná tenni. A bécsi forradalom kirobbanása után tehát a magyar liberálisok nyomban síkra szálltak azért, hogy Magyarországon most alakuljon önálló, parlamentáris kormány, s ragaszkodtak ahhoz, hogy ez a kormány többek között önálló had- és pénzügyminisztériummal is rendelkezék, de már például önálló magyar külügyminisztérium létesítésének a gondolatát eleve fel sem vetették, s ugyanígy tartózkodtak attól is, hogy kérdéssé tegyék a császári hadsereg egységét.

Ilyen körülmények között pedig nem csekély súlya volt annak, hogy a pesti radikálisok — bár a teljes függetlenség követelésével jó ideig maguk sem hozakodtak elő — az osztrák és a magyar fegyveres erők különválasztásának a jelszavát már március 15-én meghírdették; s valóban: a Habsburgok a magyar liberális nemesség szerényebb, de az ő szemükben persze szintén gyűlöletes követeléselei előtt csupán akkor hajtottak fejet — akkor viszont annál sietősebben fejet hajtottak előttük —, amikor a március 16-ról 17-re virradó éjszakán Bécsbe

is megérkezett a pesti forradalom híre s így Bécsben is nyilvánvalóvá lett, hogy ha az udvar nem hajlandó lenyelni a magyar liberálisok követeléseit, akkor hamarosan — meglehetősen — még messzebbmenő követelések érvényesülését is kénytelen lesz lenyelni. S hasonlóképpen alakult azután a helyzet március végén is, amikor az uralkodó — március 17-én tett ígéretét megszegve — mégis szembehelyezkedett az önálló magyar had- és pénzügyminisztérium törvénybe iktatásával; a magyar liberálisok ugyanis erre a lépésre a legmerevebb elutasítás hangján válaszoltak, az udvari körök azonban ez esetben is csak akkor szánták el magukat visszakozásra — akkor viszont rögtön meghátráltak ismét —, amikor tudomásukra jutott, hogy a pesti radikálisok most már csakugyan kiadták a független magyar köztársaság kikiáltásának a jelszavát, amikor tehát újfent nyilvánvalóvá lett előttük, hogy ha nem törődnek bele a kisebbik rossz megvalósulásába, akkor rájuk nézve még rosszabb fejleményekre is felkészülhetnek.

Ám a harc a forradalomnak ezzel az újabb sikerével még mindig nem ért véget, s nem is érhetett véget, hiszen az abszolutizmus erői márciusban, bármekkora vereséget szenvedtek is, megsemmisítő vereséget nem szenvedtek. Az udvari körök tehát március végén belátták, hogy egyelőre nem érdemes nyílt ellenszegüléssel kísérletezniök, arra azonban már ekkor eltökélték magukat, hogy — ha csak később is — idővel megsemmisítő csapást mérjenek majd a magyar forradalomra s teljesen felszámolják a Magyarország számára márciusban kicsikart kormányzati önállóságot. S szeptemberben azután ezeknek a céloknak a jegyében meg is indították fegyveres ellenforradalmi támadásukat Magyarországon ellen. A magyar forradalom baloldalának a szerepe pedig ekkor megint éppoly nagyra nőtt, amilyen nagy márciusban volt. Mert a magyar forradalomnak, nem lévén erőfölény birtokában, vajmi kevés tényleges esélye volt arra, hogy a fegyveres harcban győzelmet arasson s ezáltal biztosítsa a márciusban kivívott kormányzati önállóság valamennyi elemének a fennmaradását. Arra azonban, hogy a császáriak számára a harcmezőn általuk aratható győzelmet pyrrhusi győzelemmé tegye s ezáltal biztosítsa legalább a kormányzati önállóság egyes, életképességgel már az adott erőviszonyok közepette is rendelkező elemeinek a fennmaradását, volt esélye a forradalomnak, de persze csak akkor, ha — a vereség kockázatától sem riadva vissza — vállalja és minden erőforrásának maradéktalan kiaknázásával végsőkéig is viszi a márciusi vívmányok védelmében vívandó harcot, hiszen a császáriak e harc végigharcolása nélkül — mint másutt* már közelebbről is kimutattam — semmiképpen sem voltak rászoríthatók még azoknak a Magyarországot alárendeltségéből kiemelni hivatott márciusi vívmányoknak a tiszteletbentartására sem, amelyeknek az érvényesítésére a helyzet más-különben már a XIX. század derekán is érett volt.

Csak hogy a magyar liberálisok álláspontja az ellenforradalmi támadás megindulásakor a kesztyű felvételének kérdését illetően korántsem volt egységes: a liberálisok Kossuth körül tömörülő balszárnya a radikálisokhoz hasonlóan kész volt vállalni a harcot, a liberálisok jobbszárnya viszont a küzdelemben való belebocsátkozást teljességgel hiábavalónak ítélte, a liberálisok zöme pedig ingadozott a két ellentétes álláspont között. S a közül a számtalan kérdés közül, amelynek a tisztázatlansága a liberálisok zömét olyannyira határozatlanná tette, a legtöbb fejtörést okozó alighanem az volt, hogy a kesztyű felvétele esetén vajon milyen álláspontra fognak helyezkedni, vajon hajlandók lesznek-e csatarendbe lépni a néptömegek is, amelyek a márciusi vívmányokat annak idején nagy lelkesedéssel

* *Spira György*: A magyar negyvennyolc pártjairól mai szemmel, Magyar Tudomány, 1974, 430—432.

fogadták ugyan, teljesen kielégítőeknek azonban már a kezdet kezdetén sem tekintették őket, s amelyeknek az elégedetlenségéről már a tavaszi hónapokban is munkás- és parasztmegmozdulások egész sora tanúskodott. A forradalom radikálisainak azonban ezekben a válságos órákban sikerült bebizonyítaniuk, hogy a néptömegek rokonszenve azoké, akik az önvédelmi harc vállalásának a jel-szavát hirdetik: mindenekelőtt sikerült újból megmozgatniuk a pesti tömegeket, s ezek napról napra meg-megismétlődő tüntetéseikkel világosan kifejezésre juttatták, hogy feltett szándékuk leszámolni a forradalom ellenségeivel; majd a baloldalnak azt is sikerült keresztülvinnie, hogy a júliusban megalakult (liberális többségű) népképviselői országgyűlés a jobbágyfelszabadítás művét most egészítse ki a márciusban még érintetlenül hagyott feudális szőlődézsma eltörlésével is, a parasztok pedig ezek után — ha nem is pusztán ezért, de ezért is — napokon belül tíz- és tízezrével fogtak fegyvert a forradalom védelmében.

Így kovácsolódott hát össze a szeptemberi napokban az a márciusi vívmányok megvédelmezéséért sikra szálló — rendkívül vegyes összetételű, viszont éppen ezért igen nagylétszámú — tábor, amelyben többek között liberális föld-birtokosok és volt jobbágyaik is vállalt vállhoz vetve mérték össze erejüket a támadó ellenforradalom erőivel. S a márciusi vívmányok összességét végül persze ez a nagylétszámú tábor sem volt képes megvédelmezni. De mert minden erejének megfeszítésével kísérletet tett arra, hogy megvédje azokat a márciusi vívmányokat is, amelyek megvédelmezésére a helyzet ténylegesen még nem volt érett, annyit a harcmezőn elszenvedett veresége ellenére is elért, hogy legalább azok előtt a márciusi vívmányok előtt, amelyek életbentartására viszont a helyzet már érett volt, a Habsburgok végül mégis kénytelenek legyenek fejet hajtani — részint már 1849-ben, részint meg 1867-ben. És így a magyar forradalom története is megerősíti Engels tételét: „Hogy a polgárság betakaríthassa győzelmének legalább azokat a gyümölcseit, amelyek az időben már learatásra megérték, ahhoz az kellett, hogy a forradalmat jóval tovább vigyék a célnál. . .”

Itt azonban mindjárt meg akarom jegyezni azt is, hogy Engels tétele csupán eredeti, általam idézett alakjában tekinthető egy általános érvényű igazság megfogalmazásának, az viszont már egyáltalán nem általános érvényű igazság, amivel — Engelstől eltérően — sokan szeretik megtoldani ezt a tételt, az tudniillik, hogy a forradalomnak a ténylegesen elérhető céljainál távolabbi célok irányában való továbbfejlesztéséhez elengedhetetlenül szükséges a forradalom táborán belüli pártharcok végsőkig élézése és az, hogy e harcok során a hatalom fokról fokra mind radikálisabb irányzatok képviselőinek a kezébe kerüljön. A forradalom táborán belüli pártharcok végsőkig élézése ugyanis a valóságban csak olyan kivételes forradalmaknak válhatott javukra, amelyek — mint például a nagy francia forradalom — lényegesen nagyobb erőket vonultathattak fel, mint amekkorákkal az ellentábor rendelkezett, amelyeknek az élén továbbá kellőképpen fejlett burzsoázia állott s amelyeknek a baloldala is elég erős volt ahhoz, hogy a forradalom vezetését adandó alkalommal teljes egészében átvegye. Olyan forradalmak esetében viszont, amelyek az ellenforradalom táborával szemben — mint a magyar forradalom is — legfeljebb erőegyensúlyra tudtak szert tenni, erőfölényre azonban nem, s amelyeknek a táborán belül sem fejlett burzsoázia, sem erős baloldal nem helyezkedett el, a belső pártharcok végsőkig élézése csak bomlasztó hatású lehetett; az ilyen forradalmaknak tehát éppen nem a belső pártharcok végsőkig élzéséhez fűződött érdekük, hanem — ellenkezőleg — ahhoz, hogy a forradalom táborában egyesült — sok tekintetben el-

térő érdekű, de a feudális viszonyok alapjainak a felszámolásában egyaránt érdekelt — társadalmi csoportok, illetve pártok együttműködése minél tartósabb legyen. És a magyar forradalom baloldalát éppen ezért nemcsak az dicséri, hogy amikor a helyzet úgy kívánta, kész volt a ténylegesen elérhető céloknál távolabbi célokat is tűzni a forradalom elé, hanem az is, hogy józanul mérlegelte mind az ellentábor erejét, mind saját gyengeségét s ennek megfelelően nemcsak azon buzgólkodott, hogy újabb meg újabb baloldali irányú előrelépésekre bírja a polgári átalakulás ügyének nála mérsékeltbb híveit, hanem arra is ügyelt, hogy viszont mellőzzön minden olyan lépést, amely ezeket a mérsékeltbbeket szembefordíthatná véle s ezáltal magával a forradalom táborával is.

Így volt ez már március 15-én, amikor Petőfiék kiharcolták, hogy a hatalom Pesten egy forradalmi választmány kezébe kerüljön, a választmányon belül azonban maguknak csak négy helyet tartottak fenn, s hozzájárultak ahhoz, hogy a választmány további kilenc tagja a liberálisok soraiból regrutálódjék. Így volt ez azután egy hónappal később is, amikor megkezdte hivatalcskodását a márciusi forradalom eredményeként létrejött liberális Batthyány-kormány s a forradalmi választmány liberális tagjai, erre hivatkozva, állást foglaltak a választmány azonnali feloszlatása mellett, Petőfiék pedig ebbe zokszó nélkül bele is nyugodtak. De így volt ez utóbb, a szeptemberi fordulat idején is, amikor a Batthyány-kormány megbukott s a radikálisok lehetőséget nyertek arra, hogy a hatalmat a pesti tömegek segítségével akár teljes egészében is a maguk kezébe ragadják, ezzel a lehetőséggel azonban egyáltalán nem éltek, hanem beérték avval, hogy a kormány rúdja most egy Kossuth vezetésével létrejövő radikális-liberális koalíció kezébe kerüljön. És így volt ez a parasztkérdés vonatkozásában is, hiszen a radikálisok már április elején követelték, hogy a jobbágyfelszabadítást ne korlátozzák az úrbéres szolgáltatások felszámolására, hanem mondják ki a szőlődézsma eltörlését is s mentesítsék feudális kötelmeiktől az allodiális földekre települt parasztokat is, majd, mivel ebbeli követeléseik akkor foganatlanok maradtak, a népképviselői országgyűlés megnyitása után megint csak fel-elevenítették s törvényjavaslatba is foglalták őket, szeptemberben pedig — mint részben már láttuk — harmadszor is előhozakodtak velük és a szőlődézsma-t illetően nem is eredménytelenül; mikor azonban nyilvánvalóvá lett, hogy a liberálisok többsége csupán a szőlődézsma eltörlésére hajlandó, további engedmények tétele elől viszont egyelőre elzárkózik, egyszerre visszaléptek és a parasztkérdést ettől kezdve jó ideig ők sem feszegették többé.

S aki szeret elhármarkodottan ítélni, az a magyar forradalom radikálisait mindezek alapján akár elvtelenséggel is vádolhatja. Aki azonban a dolgokat összefüggéseikben szemléli, az nem fog ilyen vádat emelni ellenük. Mert a radikálisok a kormányzati hatalmat szeptemberben a pesti tömegek segítségével — is méltán — akár teljes egészében is magukhoz ragadhatták s a hatalom birtokában a föld népét is további messzemenő kedvezményekben részesíthették volna. A liberális nemesség óriási többségét azonban illetően lépések nyilván nyomban le-választották volna a forradalom táborától. S minthogy a hatalmi állások óriási többsége a meggyékben is, a forradalom hadseregében is liberális nemesek kezében volt, a liberális nemesség zömének a pálfordulása egészen bizonyosan a forradalom azonnali összecmlását eredményezte volna. Ez pedig a polgári átalakulás ügyének jóvátehetetlen kárára lett volna, hiszen a leszüretelésre már megérett gyümölcsök leszüretelésénck — mint láttuk — elengedhetetlen feltétele volt, hogy a forradalom a lehető legtávolbb kitarson s minél több csapást és m irél negyckb csapásckat mérjen ez ellenforradalom táborára.

S, igaz, az a körülmény, hogy a baloldal szeptember előtt is, szeptember után is tartózkodott kenyértörésre vinni a dolgot liberális fegyvertársaival, magára a baloldalra nézve utóbb végzetes következményekkel járt, hiszen 1849 tavaszán, amikor immár a magyar liberálisok zömének a szemében is nyilvánvalóvá lett, hogy a forradalmi tábor erői elégtelenek a márciusi vívmányok összességének a megvédelmezésére, s ebből a felismerésből kiindulva, a liberálisok zöme végül is oda lyukadt ki, hogy a magukfajta mérsékeltbeknek semmi hasznuk nem származik, sőt csak káruk származik abból, ha a szövetséget, amelyet szeptemberben kötöttek a radikálisokkal, továbbra is fenntartják, a baloldal egyik napról a másikra kicsöppent a hatalomból s a hatalomból való kiebrudaltatását tehetetlenül volt kénytelen nézni. Csakhogy addigra a baloldal már megtette azt, aminek a megtételét a forradalom érdeke megkövetelte tőle: éppen azáltal, hogy addig biztosította a forradalom táborának viszonylagos épségét, biztosította azt is, hogy a forradalom minél huzamosabb és minél keményebb ellenállást fejtsen ki az ellenforradalom táborával szemben, s ezzel biztosította, hogy a forradalom az átalakulás leszüretelésre már ténylegesen megérett gyümölcseit csakugyan mind leszüretelhesse. Ennél többet pedig a baloldal úgysem érhetett volna el.